

УДК 378.1

І.В. Горшунова, канд. екон. наук

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

Є.Б. Захаров, магістр

Чернігівський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ЗМІНИ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ

И.В. Горшунова, канд. экон. наук

Черниговский государственный технологический университет, г. Чернигов, Украина

Е.Б. Захаров, магистр

Черниговский институт Межрегиональной академии управления персоналом, г. Чернигов, Украина

ИННОВАЦИОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ УКРАИНЫ

I.V. Horshunova, Candidate of Economic Sciences

Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine

Y.B. Zakharov, master

Chernihiv Institute of Inter-Regional Academy of Personnel Management, Chernihiv, Ukraine

INNOVATIVE CHANGES IN EDUCATIONAL ACTIVITIES OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

Досліджено сутність, роль, досвід створення та перспективи розвитку психологічної служби у вищому навчальному закладі України.

Ключові слова: інноваційні зміни освітньої діяльності, психологічна служба системи освіти, психологічна служба ВНЗ, перспективи розвитку психологічної служби.

Исследовано сущность, роль, опыт создания и перспективы развития психологической службы в высшем учебном заведении Украины.

Ключевые слова: инновационные изменения образовательной деятельности, психологическая служба системы образования, психологическая служба вуза, перспективы развития психологической службы.

The article deals with the essence of the role, the experience of and the prospects for the development of psychological services in higher education in Ukraine.

Key words: innovative changes in the educational activity, psychological service of the education system, the psychological service of the university, the prospects for the development of psychological services.

Постановка проблеми. Інноваційні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, зумовили значні зміни у всіх сферах життєдіяльності людей, у тому числі й у сфері вищої професійної освіти. Зміна традиційної парадигми освіти на гуманістичну, особистісно-орієнтовану, а також входження України в міжнародний освітній простір вимагають істотного перегляду раніше сформованих цілей освіти та критеріїв її ефективності.

Провідною метою вищої професійної освіти стає не обсяг засвоєних знань і умінь, а виховання і розвиток самостійної, ініціативної, професійно-компетентної, конкурентоспроможної особистості, готової до ефективної діяльності в ринковому середовищі, тобто сучасна вища професійна освіта покликана забезпечити психолого-педагогічні умови, що сприяють розвитку особистості, здатної до реалізації своїх можливостей, соціально стійкої, мобільної, яка успішно адаптується до змін, що відбуваються у професійній сфері. При цьому істотно зростає роль психологічного супроводу освітнього процесу у вищому навчальному закладі, необхідність якого в останні роки активно обговорюється вченими, практиками, представниками Міністерства освіти і науки України у психологічних публікаціях та публічних виступах на конференціях різного рівня. Всі вони однозначно визнають, що завдання, які стоять перед системою вищої професійної освіти, неможливо вирішити без кваліфікованого психологічного забезпечення.

У вирішенні цих завдань провідну роль може зіграти психологічна служба вищого навчального закладу (ВНЗ), основною метою якої є психологічний супровід особистіс-

но-професійного розвитку студентів на принципах гуманізації освіти та особистісно-розвивального підходу.

Наявність і функціонування психологічної служби у вищому навчальному закладі, на думку деяких учених, є одним із свідчень високого рівня розвитку вищої освіти в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та розвитку психологічної служби в системі освіти, узагальнення досвіду та наукове обґрунтування її практичної організації в освітньому просторі ВНЗ здійснювали: К.А. Абульханова-Славська, М.Р. Бітянова, Л.Ф. Бурлачук, Ю.З. Гільбух, К.М. Гуревич, М.Д. Дворяшина, І.В. Дубровіна, Ю.М. Забродин, Е.А. Клімов, Б.Б. Коссов, А.І. Крупнов, К.К. Обозов, Р.В. Овчарова, В.Г. Панок, А.М. Прихожан, Н.І. Рейнвальд та ін.

Окремі компоненти психолого-педагогічного супроводу в змісті освітньої діяльності досліджували: М.Р. Бітянова, Н.Г. Обухова, Ю.В. Слюсарев та ін.

Питання психологічної підтримки, допомоги, захисту, сприяння розвитку особистості студента, її становленню та самореалізації розглядали: А.Г. Асмолов, Е.В. Бондаревська, І.А. Волошина, Л.Я. Газман, І.В. Дубровіна, А.Г. Лідерс, А.С. Ткаченко й ін.

Особливості розвитку творчої особистості, активізації пізнавальної діяльності у процесі навчання визначали педагоги-класики Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, А. Дістервег, І.Ф. Гербарт, Г.С. Сковорода, К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський.

Проблеми формування та розвитку творчого потенціалу студентів розглянуті у Д.Б. Богоявленської, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, І.І. Драч, Д.Б. Ельконіна, О.М. Леонтьєва, В.О. Моляко, М.І. Мурашко, І.Т. Огороднікова, Я.О. Пономарьова, С.Л. Рубінштейна, С.М. Шкарлета, Г.І. Щукіної та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На необхідність психологічного забезпечення професійної освіти та потребу в психологічній службі у ВНЗ окремі психологи вказували досить давно. Теоретичні розробки цієї проблеми і спроби її практичного вирішення простежуються з 70-80-х рр. минулого століття (Б.Г. Ананьєвим, Н.М. Пейсахом та ін.). У ці роки в окремих ВНЗ країни на ініціативних засадах з'являються перші психологічні служби. Однак недостатня розробленість теоретико-методологічних і організаційних аспектів психології освіти та нестійке положення практичної психології в нашій країні істотно ускладнювало їх роботу та розвиток.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження особливостей створення, сучасного стану та перспектив розвитку психологічної служби у ВНЗ України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. *Психологічна служба ВНЗ України* визначається як одна зі структурних складових психологічної служби системи освіти країни.

Психологічна служба системи освіти є важливою складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України. Вона є частиною системи освіти, тому її місія, основні завдання та функції виходять з місії системи освіти [1].

Крім того, *психологічна служба системи освіти* може розглядатися як сукупність навчальних закладів (усіх типів та рівнів), установ, підрозділів, посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної та соціальної психології і які за статусом належать до педагогічних працівників.

Місія психологічної служби системи освіти полягає у забезпеченні розвиваючого характеру освіти (психолого-педагогічних умов для успішного вирішення завдань навчання та розвитку).

Основною метою діяльності цієї служби є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх учасників цього процесу (вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників).

Основні завдання психологічної служби системи освіти:

– сприяння повноцінному розвитку особистості (вихованців, учнів, студентів) на кожному віковому етапі та створення умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;

– забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення;

– профілактика та корекція відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів.

Основні види діяльності психологічної служби системи освіти:

– *діагностика* – психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов їхнього індивідуального розвитку та визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання;

– *корекція* – здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;

– *реабілітація* – надання психолого-педагогічної допомоги вихованцям, учням, студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі захворювання, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;

– *профілактика* – своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі;

– *прогностика* – розроблення і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямів індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів і складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп та міжгрупових відносин.

Психологічна служба ВНЗ – відносно нове явище в порівнянні з психологічною службою в інших соціальних сферах і системах освіти. Її мета, завдання та види діяльності відповідають діяльності психологічної служби системи освіти України.

Щоб визначити місце та роль цієї служби, розглянемо структуру психологічної служби системи освіти України (рис.).

Психологічна служба системи освіти України за структурою включає такі основні ланки:

– Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи;

– навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим (АРК), обласні, міські (міст Києва та Севастополя), районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти або методисти районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби;

– підрозділи психологічної служби у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації;

– практичні психологи і соціальні педагоги навчальних закладів усіх типів.

Науково-методичне керівництво психологічною службою системи освіти здійснює:

– Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи;

– Міністерство освіти і науки України;

– Національна академія педагогічних наук України.

Психологічна служба ВНЗ підпорядковується керівнику або одному з його заступників, а у частині науково-методичного забезпечення – Українському науково-методичному центру практичної психології і соціальної роботи.

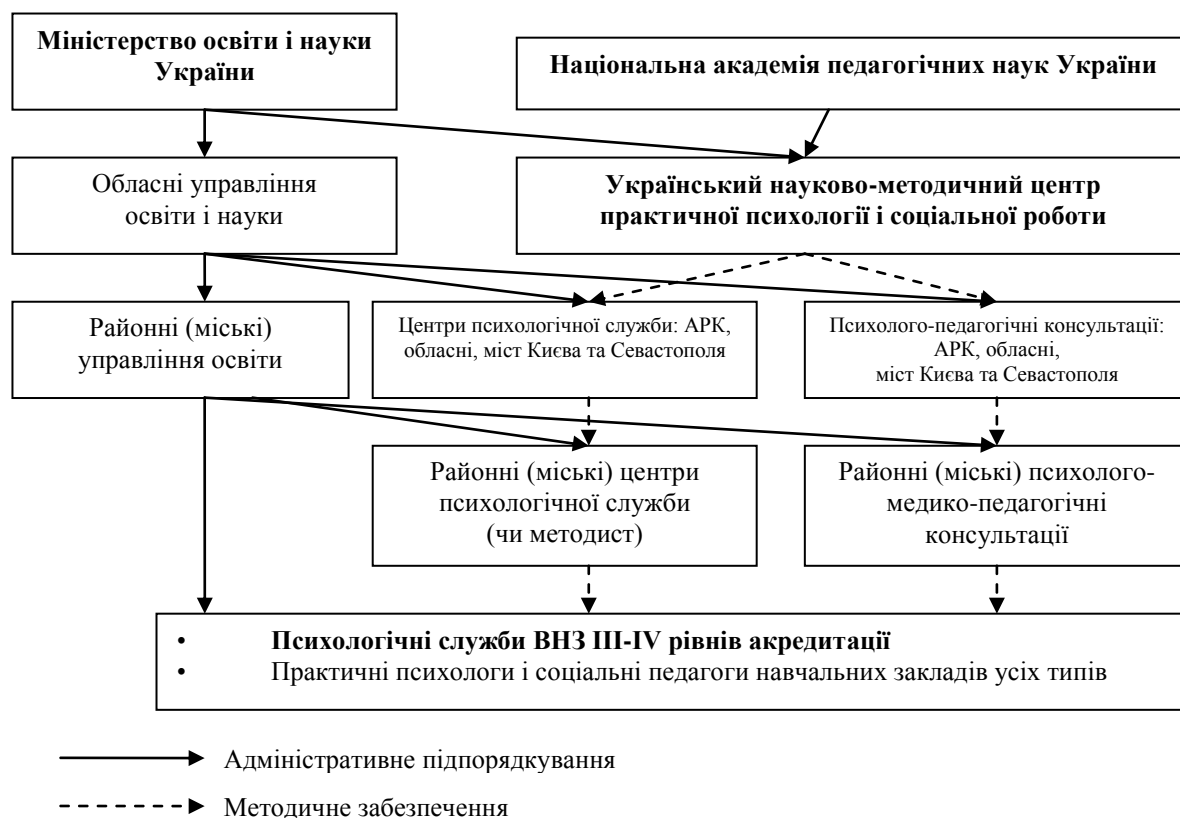

Рис. Структура психологічної служби системи освіти України

Джерело: [2].

Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи (далі Центр) було створено у 1998 р. спільно із Міністерством освіти і науки (МОН) та Академією педагогічних наук (АПН) України [2].

Головним напрямом роботи Центру є участь у створенні нормативно-правових документів, які визначають та регулюють напрямки діяльності психологічної служби в системі освіти (сьогодні це більше ніж 70 нормативно-законодавчих актів). При цьому в нормативно-правову базу діяльності психологічної служби ВНЗ України, входять такі основні документи:

- Закон України «Про освіту» (ст. 21 «Психологічна служба в системі освіти»), 1996 р.;
- «Положення про психологічну службу системи освіти України», 1999, 2001 рр.;
- Наказ МОН та АПН України «Про забезпечення розвитку психологічної служби в системі освіти України», 2001р.;
- «Стратегія розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.», 2004 р.;
- «Концепція розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 р.», 2008 р.;
- «Положення про психологічну службу системи освіти України», 2009 р.;
- Наказ МОН України «Про покращання соціально-педагогічного і психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації», 2009 р.;
- «Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 навчальному році», 2012 р.

Формуванню психологічної служби ВНЗ та правової регламентації її діяльності передував понад 20-річний процес становлення та розвитку цієї служби.

Перша психологічна служба ВНЗ була створена в радянський період у 1977 р. на базі Казанського державного університету при кафедрі педагогіки і психології. Основна мета та завдання її діяльності зводилися до формування і розвитку у студентів потреби і навиків самоврядування і самоконтролю в навчальній діяльності на всіх психологічних рівнях:

- 1) стосунків (міжособистісні стосунки між викладачем і студентом, між студентами у спільній діяльності);
- 2) поведінки (індивідуальна та колективна поведінка учасників навчально-виховного процесу);
- 3) діяльності (навчальна діяльність та її психологічна проблематика);
- 4) психічних станів (кожного з учасників навчально-виховного процесу).

Психологічні рівні визначали конкретний зміст і форми роботи психологічної служби університету [3].

У подальшому, після розпаду СРСР, кожна новоутворена країна йшла своїм шляхом. Почали формуватись науково-методичні основи створення та розвитку психологічної служби ВНЗ.

Систематична робота зі створення психологічної служби системи освіти України почалася з 1991 р. В Інституті психології ім. Г.С. Костюка Академії педагогічних наук України був створений новий підрозділ – Центр психологічної служби в системі народної освіти.

У листопаді того ж року відбулася перша всеукраїнська конференція з практичної психології (м. Луцьк) [4].

У 1993 р. було розроблено і прийнято *«Положення про психологічну службу в системі освіти України»*, яке визначало сферу діяльності, права та функціональні обов'язки її ланок, а психологи стали називатися *«практичними»*.

Важливим етапом у розвитку психологічної служби стало прийняття у 1996 р. Закону України *«Про освіту»*, де було визначено, що за своїм статусом практичні психологи належать до педагогічних працівників.

7 липня 1998 р. спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України (АПНУ) було створено *Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи* як наукову установу АПНУ і як головну організацію психологічної служби, що здійснює методичне керівництво усією психологічною службою системи освіти України.

23 квітня 2004 р. уперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України (МОНУ) розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила, а МОНУ затвердило *«Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.»* (відтоді 23 квітня вважається *Днем практичного психолога*). Психологічна служба освіти України одержала суттєвий поштовх для вдосконалення як у кількісних, так і у якісних аспектах.

У квітні 2008 р. засідання Колегії МОНУ схвалило *«Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 р.»* (далі *Концепція*) та *План дій з її виконання* [4].

Концепція визначила засади і напрями розбудови психологічної служби системи освіти, у т. ч. ВНЗ III-IV рівнів акредитації, через реалізацію певних практичних заходів і стала логічним продовженням *«Стратегії розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 року»*.

У Концепції визначено, що процес розбудови психологічної служби системи освіти має відповідати принципам плановості, цілісності, відповідності стану розвитку освіти і суспільства, перспективності.

Мета Концепції полягає у підвищенні ефективності надання психологічних і соціальних послуг спеціалістами служби, розширенні мережі центрів практичної психології і соціальної роботи на всіх рівнях системи освіти, збільшенні кількості практичних психологів і соціальних педагогів у навчальних закладах, як ключових спеціалістів забезпечення адаптивного і комфортного освітнього простору.

Основними завданнями Концепції є:

- створення психолого-педагогічних умов для повноцінної реалізації особистісного, інтелектуального і фізичного потенціалу учнів і студентів;
- підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу: усіх навчальних закладів;
- розроблення інноваційних форм і методів роботи спеціалістів щодо подолання негативних явищ в освітньому просторі;
- розроблення та запровадження інноваційних моделей діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій, оновлення на цій основі нормативно-правової бази, яка регулює діяльність працівників служби;
- підвищення фахового рівня підготовки студентів ВНЗ зі спеціальностей «Практична психологія» і «Соціальна робота»;
- удосконалення організації і змісту підвищення кваліфікації спеціалістів психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій;
- моніторинг та оцінювання ефективності діяльності усіх ланок психологічної служби.

Важливим кроком у *Плані дій* Концепції є розбудова психологічної служби у ВНЗ (у таблиці представлено фрагмент цього Плану).

Згідно з Планом була прийнята у 2009 р. нова редакція «*Положення про психологічну службу системи освіти України*», а наприкінці 2011 р. – «*Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації*».

Таблиця

План та результати розбудови психологічної служби у ВНЗ України

№ п/п	Завдання	Термін виконання	Виконавець	Результати
1	Розробити і затвердити в установленому порядку положення та інші нормативні документи діяльності психологічної служби у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	до 01.09.2009 р.	Департамент вищої освіти, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи	Накази МОН України
2	Провести науково-практичну конференцію, науково-практичний семінар і семінар-нараду для представників психологічної служби ВНЗ III-IV рівнів акредитації	щорічно, починаючи із 2009 р.	Департамент вищої освіти, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи	План і програми проведення заходів. Висвітлення ходу проведення і результатів у фахових ЗМІ
3	Збільшити чисельність працівників служби у ВНЗ I-II рівнів акредитації	до 2011 р.	Департамент вищої освіти, Департамент економіки та фінансування, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи	Стовідсоткове забезпечення навчальних закладів практичними психологами, соціальними педагогами
4	Щорічно проводити регіональні (міжрегіональні) практичні конференції і семінари для працівників психологічної служби ВНЗ I-II рівнів акредитації	2009-2012 рр.	Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи	План і програми проведення заходів. Координація діяльності, обговорення проблем та вироблення планів спільних дій

Важливим завданням цього Плану є розроблення «Положення діяльності психологічної служби у ВНЗ III-IV рівнів акредитації», а результатом вирішення цього завдання – Наказ МОНУ «Про покращання соціально-педагогічного і психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації» від 30.12.2009 р. [5].

Відповідно до цього документа та за результатами моніторингу розвитку психологічної служби ВНЗ України у 2011/12 н.р. МОН та Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи підготували «Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р.», де підкреслюється про необхідність вжиття заходів щодо максимального забезпечення закладів освіти практичними психологами та соціальними педагогами, а також налагодження належного психологічного супроводу всіх учасників навчально-виховного процесу, у тому числі й у ВНЗ [6].

У подальшому з метою належного виконання статей 21 та 22 Закону України «Про освіту» та Указу Президента України від 25 червня 2013 року «Про Національну стратегію розвитку освіти» МОНУ затвердив «План заходів Міністерства освіти і науки щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року» (далі – План заходів) [7].

Відповідно до Плану заходів визначено основні завдання, які необхідно вирішити (у т. ч. у практиці діяльності ВНЗ усіх типів):

- підвищення психологічної компетентності керівників закладів і установ освіти;
- розвиток мережі психологічної служби системи освіти;
- удосконалення організаційного рівня функціонування служби;
- покращання методичного забезпечення діяльності служби;
- підвищення якості роботи працівників психологічної служби.

Процес становлення психологічної служби у ВНЗ України набирає сили, хоча ще повільно.

Щоб створити сучасну психологічну службу у ВНЗ, необхідно ознайомитися з досвідом організації діяльності вже створених і успішно діючих служб в Україні, у країнах СНД і Росії. Тому наведемо приклади вже створених та успішно діючих психологічних служб ВНЗ [8].

1. Соціально-психологічна служба Дніпропетровського національного університету (ДНУ) була створена в 1992 р. на базі Центру гуманітарних проблем освіти, а з 2007 р. передана на факультет психології ДНУ.

Основною метою діяльності цієї служби є виконання завдань, пов'язаних з психологічним забезпеченням навчально-виховного процесу, сприяння особистісному зростанню та професійному становленню студентів і співробітників університету.

Крім основних видів діяльності (індивідуальне консультування; індивідуальна і групова психологічна діагностика), проводяться додаткові – групова робота особистісної і соціально-психологічної спрямованості (створення команди, формування навичок партнерського спілкування, впевненості у собі, ефективного розподілу часу (time-менеджмент тощо).

Пріоритетними напрямками діяльності соціально-психологічної служби ДНУ є:

- соціально-психологічна адаптація студентів до навчання у ВНЗ;
- професійне самовизначення студентської молоді;
- здоровий спосіб життя;
- психологічна культура особистості [8].

2. Психологічну службу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка було створено при Центрі інноваційних технологій цього ВНЗ у 2003 р.

Основною метою діяльності цієї служби є надання додаткових психологічних послуг студентам, викладачам університету та інших навчальних закладів, працівникам підприємств, фірм, закладів, населенню.

Основними видами діяльності служби є: психологічна діагностика (у тому числі й профорієнтаційна, яка проводиться для абітурієнтів та випускників шкіл протягом усього навчального року), корекція, психологічне консультування, а також психологічні тренінги: «Арт-терапія», «Ораторське мистецтво», «НЛП», «Початковий курс йоги з елементами само сугестії», «Тренінг по оволодінню техніками роботи з емоційними травмами», «Тілесний арт-тренінг» тощо.

Однією з ефективних форм роботи цієї служби в університеті є проведення «Тижнів Психологічної служби». Протягом тижня для студентів певного факультету психологічна служба проводить різні психологічні заходи. Залежно від запиту студенти та куратори студентських груп можуть взяти участь у психологічних тренінгах, психологічній діагностиці, отримати індивідуальні та групові психологічні консультації [10].

3. Психологічну службу Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (ХНПУ) створено з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу засобами практичної психології і соціальної педагогіки, а також захист психічного здоров'я всіх його учасників – студентів, викладачів та співробітників.

Головними напрямками діяльності психологічної служби ХНПУ є такі:

– надання психолого-педагогічної і соціальної допомоги студентам, які перебувають у кризовій життєвій ситуації, з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності в університеті;

– здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку і поведінці;

– формування позитивної життєвої перспективи (своєчасне попередження відхилень у міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі, попередження наркоманії, алкоголізму, аморального способу життя).

Студентам, викладачам і співробітникам університету пропонуються тренінги: «Тренінг ефективного спілкування», «Тренінг адаптації та згуртування колективу», «Тренінг вирішення конфліктів», «Здоровий спосіб життя», «Самопізнання», «Толерантність», «Комунікативні уміння та навички».

З метою виявлення здібностей до обраної професії, для поліпшення адаптації до умов навчання в університеті для студентів перших курсів організуються тренінги, майстер-класи, презентаційні заходи [11].

Доброю тенденцією є створення психологічних служб у ВНЗ негуманітарної спрямованості.

4. У Вінницькому національному технічному університеті (ВДТУ) з 1988 року функціонує Служба психологічної підтримки, яка почала свою роботу одразу як було створено Центр культурології і виховання студентів ВДТУ.

Сьогодні вже розроблено концепцію психологічної служби цього університету. Служба психологічної підтримки практикує індивідуальне психологічне консультування студентів і співробітників ВДТУ. Виходячи з конкретних умов роботи у технічному ВНЗ, практикуються заняття у вигляді тренінг-семінарів, працює лекторій з актуальних проблем сучасної психології, здійснюються соціально-психологічні дослідження.

У ВДТУ створено Школу практичної психології для кураторів академічних груп. Вона допомагає вирішувати психологічні проблеми, які виникають, насамперед, у молодих кураторів чи кураторів, що працюють з першокурсниками [12].

5. Психологічна служба Київського національного економічного університету (КНЕУ) була створена десять років тому викладачами-психологами, які у педагогічній діяльності стикалися із запитом студентів на психологічну допомогу.

Робота психологічної служби КНЕУ полягає в індивідуальному консультуванні студентів, викладачів та співробітників університету; проведенні різноманітних тренінгів

(соціально-психологічного, емоційної саморегуляції, розв'язання конфліктів тощо); опитуванні студентів з метою визначення найактуальніших проблем їх життєдіяльності; проведенні науково-практичних досліджень (індивідуальні стилі навчання; проблема адаптації до навчання у ВНЗ), висвітленні проблем та наданні рекомендацій практичного психолога на шпальтах газети «Економіст» [13].

Дуже цікавим є досвід організації психологічних та соціальних служб у країнах СНД, зокрема, в Росії. Там психологічні служби ВНЗ існують давно і відрізняються різноманітністю змісту, завдань, структурних елементів.

6. Психологічна служба Томського державного університету (ТДУ) основний акцент психологічного супроводу ставить на формування адаптивності студентів, яка починається задовго до того, як потенційний студент буде зарахований на один з факультетів університету (здійснюється велика профорієнтаційна робота, яка проводиться в тісній взаємодії з факультетом підготовки до ВНЗ та приймальною комісією).

Однією з основних форм роботи служби є співпраця зі школами (виїзні зустрічі, співпраця з адміністрацією, психологічними службами шкіл, проведення профтестування), що забезпечує спадкоємність, безперервність психологічного супроводу професійно-особистісного становлення. Ще одним пріоритетним напрямом діяльності психологічної служби ТДУ є сприяння розвитку соціально-психологічної компетентності кураторів, підвищення їх кваліфікації [14].

7. Серед перспективних напрямів наукової діяльності психологічної служби Московського гуманітарного педагогічного інституту – дослідження проблем професійно-психологічного відбору в педагогічних ВНЗ; формування адаптаційної готовності до професійної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ.

Психологічна служба інституту є експериментальною базою для розроблення та апробації концепції психологічного супроводу діяльності практико-орієнтованого педагогічного ВНЗ у руслі наукової авторської школи кафедри психології «Професійна майстерність і успішність фахівця педагогічного профілю» [15].

8. У Московському державному гуманітарному університеті імені М.А. Шолохова психологічна служба створена не лише для студентів денного відділення, але і для заочного [16].

9. Психологічні служби у ВНЗ Республіки Татарстан спрямовані, в основному, на зниження факторів ризику наркотизації студентів за рахунок покращення їх психологічного здоров'я. Головними завданнями цих служб є: навчання кураторів студентських груп, студентського активу навикам організації і проведення роботи з профілактики і зниження ризику наркотизації студентів [17].

У психологічній службі Академії управління «Тісбі» цікавий досвід роботи зі студентами по формуванню відповідного рівня соціально-психологічної компетентності, який повинні мати студенти до закінчення навчального закладу.

Для формування цього рівня в межах психологічної служби для студентів реалізується проект «Наставництво», а також створюється певне середовище для взаємодії з викладачами і батьками. До завдань проекту «Наставництво» належить навчання студентів-наставників, які могли б проводити психологічну роботу на «горизонтальному рівні», уникнувши вікового бар'єра, створення «груп підтримки» для проведення адаптаційних тренінгів і, згодом, здійснення кураторського супроводу своїх груп. При цьому розподіл наставників по робочих групах здійснюється на основі діагностики особистісних якостей і, якщо треба, корекції проблемних зон.

Для викладачів працює школа психологічної майстерності (тренінги ефективної взаємодії зі студентами, проведення загальних заходів з групою, тренінг ефективних комунікацій, семінари з основ психологічних особливостей студентів, інноваційні методи навчання) і балінтовські групи (розбір важких ситуацій).

Для роботи з батьками створена батьківська академія, де проводяться індивідуальні консультації з проблем дітей, розбір тяжких ситуацій [18].

10. Мета психологічної служби Сибірської академії фінансів і банківської справи (САФБС) – допомогти студентів усвідомити себе як суб'єкта власного життя, його творця, а також якнайповніше реалізувати свої можливості у всіх сферах життя, зокрема, і в професійній діяльності. У зв'язку з поставленою метою вирішуються завдання розвитку мотивації до професійної діяльності, самовдосконалення і самоактуалізації, формування навиків саморегуляції, комунікативної компетентності та ін.

У структурі психологічної служби САФБС працюють педагоги-психологи, які пройшли підготовку в галузі практичної психології і психологічного консультування [19].

11. Діяльність психологічної служби Невинномисського інституту економіки, управління і права спрямована на забезпечення психологічної захищеності студентів, підтримку і зміцнення їх психічного здоров'я, створення сприятливих соціально-психологічних і психолого-педагогічних умов навчальної діяльності.

Працює психологічна служба інституту в режимі супроводу навчально-виховного процесу ВНЗ.

Основні напрями її діяльності: психологічна діагностика, психопрофілактика, індивідуальне консультування, а також самопсихологічна корекція порушень спілкування у студентів, несприятливих форм емоційного реагування і стереотипів поведінки, конфліктних взаємин; психологічні тренінги по зняттю стану тривожності, нервово-психічної напруженості, відпрацьовування нових прийомів і способів поведінки, подолання неадекватних форм поведінки, розвитку навиків ефективного спілкування й іншим напрямам за запитами.

Психологом цієї служби за допомогою психологічного тестування і співбесіди під час вступу до ВНЗ складається цілісний психологічний образ студентів ВНЗ, виходячи з якого, надалі розробляється програма психологічної допомоги [20].

12. Специфіка роботи соціально-психологічної служби Казанського інституту економіки, управління і права полягає в тому, що в її структурі, крім психологічної складової, є ще і волонтерська. Волонтери беруть активну участь у громадському житті міста, самостійно організовують волонтерські акції, взаємодіють із молодіжними, профілактичними і громадськими центрами з щодо проведення різних заходів [21].

Вивчення досвіду діяльності психологічної служби ВНЗ дозволяє узагальнити основні напрями її роботи, серед яких можна виокремити такі:

1) консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань професійного та особистісного самовизначення, а також соціально-психологічної адаптації студентів до навчання у ВНЗ;

2) просвітницько-пропагандистська робота з підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу; профілактика девіантної поведінки, прогностика суїциду серед осіб юнацького віку;

3) превентивне виховання, метою якого є формування орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я людини, своєчасне попередження відхилень у міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі, попередження наркоманії, алкоголізму;

4) психологічна діагностика й моніторинг особистісного розвитку та соціальної ситуації розвитку студентів;

5) проектування і соціально-психологічна корекція процесу особистісного розвитку студентів у навчально-виховному процесі;

6) прогнозування змін освітньої ситуації та визначення її основних тенденцій;

7) психологічна експертиза педагогічних інновацій, методів і методик, оцінювання ефективності впровадження навчальних програм і розвивальних проектів;

8) соціально-психологічна і педагогічна реабілітація осіб, які знаходяться у кризовій життєвій ситуації, соціально незахищених верств населення та людей з особливими потребами;

9) здійснення інтерактивного навчання через проведення тренінгів, науково-практичних семінарів, круглих столів, конференцій з актуальних питань психологічної теорії та практики;

10) організаційно-методичне забезпечення підвищення кваліфікації практичних психологів, атестації працівників служби, оволодіння інноваційними техніками й підходами сучасної психологічної науки;

11) забезпечення зв'язків із громадськістю;

12) виконання науково-дослідної роботи з різних напрямів прикладної психології;

13) науково-практичне вивчення, розроблення й упровадження вітчизняного досвіду, апробація нових технологій організації та управління освітою (психологічне і соціальне обґрунтування та забезпечення), технологій із методичного, дидактичного та змістового забезпечення освіти;

14) профілактика професійного вигорання психологів і професійних деформацій;

15) соціально-психологічна допомога студентській сім'ї.

Огляд діяльності психологічних служб різних ВНЗ дозволяє виявити, що є університети та інститути, в яких служба лише починає працювати, є такі, які працюють над створенням її проекту, а є й такі, в яких тільки виникає думка про це. Але те, що психологічну службу у ВНЗ необхідно створювати, вже доведено досвідом роботи психологів.

Особливо необхідно *створювати психологічні служби у технічних ВНЗ*, насамперед у тих, де немає кафедри психології. У студентів цих закладів такі ж самі проблеми, як і у студентів гуманітарного профілю. Більше того, можливо, саме в технічних ВНЗ психологічна служба найпотрібніша, оскільки якщо студент-гуманітарій в умовах її відсутності може звернутися по консультацію до психолога-викладача, то студенти технічних ВНЗ цього позбавлені. Системна, цілеспрямована робота фахівців психологічної служби технічного ВНЗ дозволить знизити гостроту студентських проблем. Тренінгові заняття по адаптації до групи, до навчального закладу, індивідуальні і групові консультації, психологічна профілактика повинні проводитися для студентів усіх спеціальностей, у тому числі і технічних. Психологи можуть консультивати студентів з питань самоорганізації і планування часу, психологічної готовності до сесії і поведінки на іспиті, навчати прийомам релаксації та саморегуляції, допомагати справитися з емоційними труднощами в період адаптації, вирішити проблеми міжособистісних відносин і спілкування у студентських групах. Більш того, психологічна служба може багато в чому допомогти й викладачам технічного профілю (семінари, тренінги, тощо).

Висновки і пропозиції. Проведені дослідження дозволили:

- визначити важливу ролі психологічної служби у ВНЗ;
- дати характеристику психологічної служби ВНЗ у структурі психологічної служби системи освіти України;
- дослідити особливості формування та розвитку психологічних служб ВНЗ системи освіти України у процесі створення нормативно-правової бази їх діяльності;
- ознайомитися з досвідом діяльності вже створених і успішно діючих психологічних служб ВНЗ в Україні та країнах СНД;
- узагальнити основні напрями роботи таких служб, що може бути корисним при розробленні моделі психологічної служби конкретного ВНЗ;
- підкреслити необхідність створення та розвитку психологічної служби у ВНЗ, яка буде сприяти підвищенню ефективності навчально-методичної і виховної роботи ВНЗ, повноцінному особистісному й інтелектуальному розвитку студентів на всіх ета-

пах навчання, формуванню у студентів здібностей до саморозвитку і самовиховання, формування соціально-активної особистості, а також інноваційним змінам у системі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. *Збірник* нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. – К. : Шк. світ, 2008. – 256 с.
2. *Психологічна служба системи освіти України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://psyua.com.ua/page_ru/psy_ru.php.
3. *Кринчик Е. П.* К проблеме психологической поддержки профессионального становления студентов на факультете психологии МГУ / Е. П. Кринчик // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2005. – № 2. – С. 45-55.
4. *Панок В. Г.* Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку : [монографія] / В. Г. Панок. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 486 с.
5. *Про покращання соціально-педагогічного і психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації* [Електронний ресурс] : Наказ МОН України від 30.12.2009 № 1248. – Режим доступу : <http://psyua.com.ua/page/zakon.php>.
6. *Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р.* [Електронний ресурс] : Лист МОНмолодьспорт від 19.07.2012 р. № 1/9-517. – Режим доступу : <http://psyua.com.ua/page/zakon.php>.
7. *Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року* [Електронний ресурс] : Наказ МОН України від 06.08.2013 № 1106. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/36717/>.
8. *Кринчик Е. П.* К проблеме психологического сопровождения профессионального становления студентов-психологов [Электронный ресурс] / Е. П. Кринчик. – Режим доступа : <http://www.psy.msu.ru/science/public/krinchik/krinchik2005.pdf>.
9. *Соціально-психологічна служба Дніпропетровського національного університету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnu.dp.ua/print/socpsih>.
10. *Психологічна служба Луганського національного університету ім. Т. Шевченка* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.luguniv.edu.ua/?z1=b,43>.
11. *Психологічна служба Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liderstudent.com.ua/>.
12. *Служба психологічної підтримки Вінницького національного технічного університету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vntu.edu.ua/>.
13. *Психологічна служба Київського національного економічного університету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kneu.edu.ua/ua/>.
14. *Психологическая служба Томского государственного университета* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ps.tsu.ru/>.
15. *Психологическая служба Московского городского психолого-педагогического университета* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://xn--c1arkau.xn--p1ai/>.
16. *Психологическая служба Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://moeobrazovanie.ru/mgoru/>.
17. *Психологическая служба в ВУЗах Республики Татарстан* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mdmst.tatarstan.ru/rus/info.php?id=100664>.
18. *Психологическая служба Академии управления «Тисби» (Татарстан)* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/home/about/index>.
19. *Психологическая служба Сибирской академии финансов и банковского дела* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sifbd.ru/students/psychological_service/clause.
20. *Психологическая служба Невинномысского института экономики, управления и права* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nieup.ru/index.php?show=Pages&PageID=129>.
21. *Психологическая служба Казанского института экономики, управления и права* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ieml.ru/>.